

Araştırma Makalesi

ORYANTALİZM VE BATI SİNEMASI:
MIDNIGHT EXPRESS (1978) FİLMİ ÖRNEĞİ

Mustafa FİDAN¹

Özet

Batı'nın aklındaki Doğu imgesi olarak tanımlanan oryantalizm, birçok kültür ürününe olduğu gibi sinemaya da yansımıştır. Kültür taşıyıcı bir sanatsal araç olan sinema, yalnızca belirli bir kültürü veya anlatıyı ifade etmek, tanıtmak, geniş kitlelerin beğenisine sunmak için değil aynı zamanda kültürel bir hegemonyanın inşası ve bu hegemonyanın sürdürülmesinde de kullanılır. Yüzyıllardır etkisi görülen, Edward Said tarafından kavramsallaştırılan oryantalist bakış açısı, Batılı gözün Doğuyu algılama ve yeniden anlamlandırma pratiklerini, söylem ve ön yargılarından oluşan hayalini, imgelerini ifade etmektedir. Yönetmenliğini Alan Parker'ın yaptığı 1978 yapımı Midnight Express (Geceyarısı Ekspresi) filmi, Amerikalı bir turist olan ve uyuşturucu kaçakçılığı nedeniyle İstanbul'da tutuklanan Billy Hayes'in gerçek yaşam öyküsünden uyarlanan bir yapımdır. Gerçekliği yeniden kurgulayarak çarpıtan film, Doğu'ya ve Türklere karşı çok sayıda oryantalist öge ve söylemi barındırması itibarıyla dikkat çekmektedir. Birçok sanat eseri, politik söylem ya da günlük hayat pratiğine yansıyan oryantalist bakış açısı, kapsamı daraltmak adına sinema filmi özelinde ele alınmıştır. İçerik analizi yöntemi kullanılan çalışmadaki amaç, sinema aracılığıyla oluşturulan oryantalist söylemin hem ideolojik hem politik sonuçlarını ortaya koymak; bir sanat türü olan sinemanın hakim söylemin etkisiyle bir ötekileştirme ve ayrıştırma aracına dönüştüğüne değinmektir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular; filmdeki hikaye akışı, söylem, sahne ve karakter seçimleri ile Türkiye özelinde Doğu'yu oryantalize eden ötekileştirici bir üslup kullanıldığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: oryantalizm, sinema, geceyarısı ekspresi, batı sineması, edward said.

ORIENTALISM AND WESTERN CINEMA: MIDNIGHT EXPRESS (1978) FİLM

Abstract

Orientalism is an image of the East designed by the West. Orientalism is conceptualized by Edward Said. The concept represents the West's biased, condescending, marginalizing perspective on the East. The orientalist perspective has been reflected in cinema as well as with many artworks. Cinema, a cultural carrier, is used not only to express and promote a particular culture or narrative, but also to build and maintain a cultural hegemony. Midnight Express (1978), directed by Alan Parker, is a movie based on the real life story of Billy Hayes, an American tourist who was arrested in Istanbul for drug trafficking. The movie, which distorting reality by reconstructing, draws attention with its orientalist elements and discourses against the East and Turks. Political conditions of the period were also influential in the film's aggressive orientalist discourse. The aim of the study is to reveal both the ideological and political consequences of the orientalist discourse created through cinema; It is to mention that cinema, which is an art type, has turned into a tool of marginalization and separation under the influence of the dominant discourse. The findings obtained in the analysis show that a marginalizing style is used with the discourse, scene selection, story flow and character choices in the film.

Keywords: orientalism, cinema, midnigth express, western cinema, edward said

¹mustafafidan@maltepe.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6787-8526

Gönderim Tarihi/Received: 14 Kasım 2020 **Kabul Tarihi/Accepted:** 27 Mayıs 2021

<https://doi.org/10.53495/e-kiad.825627>

Extended Abstract

Orientalism is a Western-based discipline and perspective. It aims to explore, study and define the East both geographically and culturally. The Orientalist perspective, which means looking at the East through the eyes of the West, defines and judges Eastern culture and people in a biased way. Orientalism is a system of thought that facilitates the Western world to establish hegemony over the Eastern world and feeds on prejudices. Along with literature, music, architecture, works of art, and literary works, orientalist marginalization is also encountered in cinema. According to Edward Said, orientalism is "A system of thinking based on fantasy, images and dreams full of prejudices that led Western civilization to dominate the Eastern world" (Said, 1978).

The British author Edward Said of Palestinian origin is an important name in the field of orientalism. Edward Said, with his work *Orientalism* published in 1978, gathered the sum of all thoughts, discourses, actions and products representing the prejudiced Eastern image of the West under a radical conceptualization roof. Along with modern technology and globalization, the application areas of orientalism have also changed and developed. Oriental studies, which were seen in literary text and painting in the early periods, have frequently appeared in motion pictures in the last century. Orientalist studies have changed over time and have come to the stage of creating a new image of Eastern and Eastern people instead of getting to know and researching the East.

The aim of the study is to analyze the discourse of the *Midnight Express* film made in 1978 through an orientalist perspective. The *Midnight Express*, directed by Alan Parker and adapted by Oliver Stone from the book written by Billy Hayes, the protagonist of the event, is one of the important examples of the reflection of orientalism on the cinema. The orientalist marginalization in the film is made in an extremely aggressive style. For this reason, it is deemed appropriate to express the term "aggressive orientalism", which has not been used in other studies dealing with orientalism, in this study. American tourist Billy Hayes is caught with drugs on his return home after his Istanbul trip. The events of Billy Hayes, who was imprisoned for drug trafficking, are exaggerated in the film. Crimes such as violence, abuse, rape, and bribery are normally committed by Turkish directors and officials throughout the film. Billy Hayes, who is actually a drug dealer, is projected as a Western eye, representative of justice and modern humanity. According to the film, Turks are a rude, ruthless, ignorant and non-modern society. Turkish officials are people who do not know their job, do not do professional work, abuse their duties, use violence and take bribes. In addition to its other functions such as recognizing, promoting, redefining and marginalizing, orientalism has displayed an aggressive feature in this work of art.

The result obtained by the method of content analysis shows that orientalism and marginalization are still used in art works. The image of the despotic East reflected in the film has turned into a total attack with the exaggerations of the scriptwriter and the director. The 'aggressive orientalist' film is directly related to the political conjuncture of the 1970s. *The Opium Crisis* (1968-1974) between the US and Turkey, Cyprus Peace Operation (organized by the Turkey), American arms embargo (against Turkey) are the most important political disagreements between the west and Turkey. The Western world has always used cinema and propaganda as weapons in situations of crisis and war. Political crisis between the West and Turkey, (Turkey behalf) reflected artwork (cinema) as the alienating and exclusion from the Western world. Despite being one of the symbols of the crisis between the West and Turkey, since *Midnight Express* (1978) is not included so much in Turkish academic studies, this study is important in this respect.

Giriş

Kültür, toplumsal etkileşim içerisinde ortaya konulan ürünlerin toplam birikimidir. Kültür yalnızca o kültürü yaşayanlarca değil, söz konusu kültüre karşıdan bakan öteki tarafından da tanımlanır ve şekillenir. Antik dönemlerden beri var olan Doğu-Batı karşıtlığı, Batı'nın kültürel üstünlüğü elinde bulundurduğu iddiasına eş olarak Batı'nın Doğu'ya bakış açısını gösteren sanat eserlerine, yazılı metinlerine, görsel ürünlerine ve söylemine de yansımıştır. Toplumlar kendi benliğini tanımlarken, 'öteki' üzerinden yola çıkarak bu tanımlamayı yapabilmektedirler.

Batı'nın Doğu tanımlaması ve imgesi, Antik Yunan'dan beri farklılık gösterse de her zaman bir ikilik ve bu ikilik üzerinden kendini yeniden tanımlama usulüyle olagelmıştır. Batı'nın bir öteki olarak kabul edip kendi bakış açısıyla tanımladığı Doğu imgesi ve kültürü, Doğu'yu yeniden tanımlama mahiyetiyle Batı'nın kendi kimliğini inşa etme sürecine dönüşmüştür. Bu diyalektik anlayış, oryantalist bir bakış açısıyla resim, şiir, roman gibi kültürel ürünlerle yüzyıllarca yaşatılmıştır. Doğu-Batı karşıtlığının Batı tarafından inşa edilen bir yansıması olan *Oryantalizm (Doğubilimi)* kavramı, Filistin asıllı İngiliz yazar Edward Said tarafından Doğu-Batı ikiliğinin merkezine yerleşmiştir.

Batı toplumunun Doğu toplumunu algılama, yeniden tanımlama ve bu yeniden tanımlama aşamasında kendi kimliğini oluşturma girişimi olan oryantalistizm, Edward Said'e göre "Batı medeniyetinin Doğu dünyası üzerinde hâkimiyet oluşturmaya yol açan önyargılarla dolu fantezi, imaj ve hayallere dayalı düşünce sistemidir" (Said, 1978). Fransız düşünür Jean Baudrillard, Doğu-Batı ilişkisini ele alırken, Batı'nın mevcut durumunu iki farklı şekilde değerlendirir. Birincisi, Batı tüm alanlarda yapılabilecek her şeyin en iyisini yapmıştır ve artık bundan sonra yapılabilecek hiçbir iyi şey kalmamıştır. İkinci değerlendirmesi ise Batı, medeniyet adı altında yaptığı tüm girişimlerde yerle bir olmuş ve toplumsal, politik, kültürel ve ekonomik değerler anlamında en alt seviyede bulunmaktadır (Çimen, 2020:23). Batı'nın tarihsel süreçte

ve günümüzde bünyesinde barındırdığı bu iki argümandan ikincisini; yani kültürel, ekonomik, politik tüm girişimlerin iflas etmiş halini Doğu'ya atfetmekte ısrarcıdır.

Edward Said, 1978 yılında yayınladığı *Oryantalizm* adlı eseri ile, Batı'nın önyargılı Doğu imajını temsil eden tüm düşünce, söylem, eylem ve ürünlerinin toplamını radikal bir kavramsallaştırma çatısı altında toplamıştır. Doğu'yu egzotik bir masal dünyası olarak düşleyen, miskinliğin, hazzın, adaletsizlik ve gaddarlığın mekânı olarak addeden önyargılı bakış açısı, çoğu zaman ötekini olumsuzlama aşamasında saldırgan bir içerik üretimine dönüşmüştür. Doğu'yu tanıma, imgeler üzerinden yeniden tanımlama gibi bir amaçla ortaya çıkan ve gelişen oryantalist bakış, zaman içerisinde Doğu'nun kimliğini yeniden belirleme, bu kimliğe yeni özellikler ekleme/çıkarma ve olumsuz olanı Doğu'ya atfedip olumlu olanı Batı ile özdeşleştirme gibi hem tahrip edici hem de saldırgan bir üslup halini almıştır. Said, oryantalist konusundaki fikirlerini hem Michel Foucault'nun bilgi-iktidar denkleminde hem de Antony Gramsci'nin hegemonya kavramından beslemiştir. Bu doğrultuda, bir tahakküm biçimi olarak gördüğü oryantalistikten 'entelektüel iktidar' olarak bahseder (Said, 1978:66).

Oryantalizm günümüzde varlığını sürdürmekte ve küreselleşen dünyada siyasetten kültüre, spordan sanata kadar birçok alanda etkisini göstermektedir. Kitle iletişim araçlarının taşıyıcılığını yaptığı popüler kültür, aynı zamanda egemen kültürün ideoloji aktarım aracıdır (Güngör, 2011:321). Hem bir sanat formu hem de bir kitle iletişim aracı olan sinema, yalnızca toplumsal algılayışı yansıtmakla kalmaz, bazen de yeni bir toplumsal algılayışın temellerini atar. Bu bağlamda sinema, Batı'nın oryantalist bakışını aktaran önemli araçlardan birisi olmuştur.

Midnight Express filmi, olayın kahramanı Billy Hayes'in yazdığı aynı isimli kitaptan (Midnight Express) uyarlanmıştır. Oliver Stone'un bu kitaptan senaryolaştırdığı filmin yönetmenliğini Alan Parker yapmış, film oryantalist sinemaya yansımalarının kült örneklerinden birisi olmuştur. Gerçek bir olaydan yola çıkılarak çekilen filmde, Doğu insanı, kültürü ve mekânı yine Batı'nın imgesindeki

Doğu düşüncesine göre şekillenmiştir. Geleneksel oryantalizmde Doğu kültürünü anlama ve yeniden anlamlandırma üzerinden ötekileştirme gerçekleştirilirken, Midnight Express (1978) filminde de icra edilen günümüz oryantalizminde ötekileştirme saldırgan ve aşağılayıcı bir üslupla gerçekleştirilmiştir. Bu sebeple, oryantalizmi konu edinen diğer çalışmalarda kullanılmamış olan 'saldırgan oryantalizm' ifadesinin bu çalışmada dile getirilmesi uygun görülmüştür.

Çalışmanın amacı, Midnight Express (1978) örneğinden yola çıkarak sinemanın Batı'nın elinde oryantalist bir ötekileştirme aracına dönüşmesini ortaya koymaktır. Hem politik hem kültürel anlamda birçok tartışmanın konusu olan, saldırgan bir oryantalist söylem üreten Midnight Express filminin, Türk akademisi çalışmalarında yeterince ele alınmamış olması da dikkat çekmektedir. İçerik analizi yöntemi kullanılan çalışmanın ilk bölümünde oryantalizmin tarihsel kökeni ve tanımı, sonraki bölümde oryantalizmin kültür ürünleri ve sanat eserlerine yansımaları yer almıştır. Son olarak Oryantalizm-sanat ilişkisine yer verilerek, Midnight Express (1978) filmi oryantalist öğelerini incelemek üzere içerik analizine tabi tutulmuştur.

Tarihsel Süreçte Oryantalizm Kavramı

Doğu ile Batı arasındaki tarihsel beraberliğin bir ürünü olan oryantalizm, Batı'nın Doğu üzerinde hakimiyet kurma arzusuyla kullandığı en etkin araçlardan birisidir. Kelime anlamı olarak, 'güneşin doğduğu yer' anlamındaki Latince 'orient' kelimesinden gelen oryantalizm, *doğubilimi* veya *şarkiyatçılık* adıyla da bilinmektedir. Oryantalizm, Batı kökenli bir araştırma alanları bütünlüğüdür ve Doğu toplumlarını, kültürlerini, dillerini ve yaşayışlarını inceler. Bu inceleme ve bakış açısının ön yargılı ve hayali olması çoğu zaman tartışma konusu olmuştur. Oryantalizmi, "Batı uygarlığının kültürel ve ideolojik açıdan farklı bir anlatım şekli, kelime hazinesi, bir eğitim ve öğretim alanı" (1995:12) şeklinde tanımlayan Edward Said, Doğu-Batı ayrımının coğrafi bir ayrım olmadığını belirterek, "Oryantalizm coğrafi bir ayrım değil, bir seri çıkarlar toplamıdır" ifadesini kullanır (1995:26). Said'in Oryantalizm

eseri ile beraber Oryantalist bakış açısının (Doğu'yu) görme, tanıma, bilme pratiğinin ötesinde Batı'nın emperyalist bir sömürü aracı olma özelliği ön plana çıkmıştır.

Doğu-Batı ayrımının ilk tarihsel kökenini, Antik Yunan medeniyetine dayandırmak mümkündür. M.Ö. 7-8. yüzyılda Homeros'un kaleme aldığı İlyada destanında, *Grek olmayan Asya* fikri ve Asya imajına ilişkin ifadeler, bu ayrımın ilk örnekleri olarak değerlendirilmektedir (Said, 1995:86-90). Roma İmparatorluğu'nun Batı Roma ve Bizans (Doğu Roma) şeklinde ikiye ayrılması ve Bizans'ın bir öteki olarak Roma söyleminde 'Doğu' şeklinde yer alması; İslam'ın yayılması sonrası kabağuna çekilen kıta Avrupası'nın Kilise önderliğinde Haçlı seferleri ile dışa açılması iki kültürün (Doğu-Batı) oluşması ve karşılaşması anlamında tarihi dönüm noktaları olmuştur. Oryantalist bakışın tarihini kesin bir tarihten başlatmak mümkün değildir. 1312 yılında Avusturya'nın bugünkü başkenti Viyana'da toplanan Viyana Konsülü, disiplinler Oryantalizmin başlangıcı olarak işaret edilmektedir. Toplanan konsülde Oxford, Paris, Bologna, Avignon ve Salamanque kentlerinde Grek, Arap, İbrani ve Süryani dillerinde birer kürsü kurulması ve bu dillere ve coğrafyaya ilişkin araştırmalar yapılması kararı alınmıştır (Said, 1995:79). Reform ve Rönesans sonrası gelişen Avrupa resim sanatında, Doğu'ya ilişkin çizim ve tasvirler, hayal dünyasından beslenen imgeler, gerçekte var olmayan abartılı bir Doğulu kimliği sunumu halinde göze çarpar. Değişmeyen ve sürekli bir durağanlığa mahkûm Doğu, cinsel anlamda doymak bilmeyen Doğulu erkek, egzotik Doğulu kadın, keşmekeş halinde ama aynı zamanda bereketli bir pazar yeri, çürümüş ve kokuşmuş bir despotik yönetim, mit haline gelmiş ve özünü kaybetmiş dinsel yaşam algısı, zevk ve sefasına düşkün Doğulu imgesi Batı resim sanatına yansımıştır (Clifford, 1988:137). Klasik Oryantalizmin en önemli görsel icra alanı, hayal etme ve resmetme imkânı sunan resim sanatı ve tablolarıdır.

Oryantalizmi Batı'nın Doğu'ya ilgisi olarak açıklayan Mahmut Mutman, "Oryantalizm; hâkim kültürün, 'Şark' ya da 'Doğu' hakkında gösterdiği insani (bilimsel, sanatsal, kültürel ve edebi) ilgiye verilen addır" tanımını yapar (2002:189).

Edward Said'e göre ise, "Oryantalizmin yapısı biz (Doğulu) ile onlar (Batılı) arasındaki farkı doğurur" (Said, 1995:69). Oryantalizm bir yandan Batı'nın Doğu'yu incelemesi ve imgelemesi olarak görülürken; bir yanıyla da Batı'nın kendi bilincine varması ve kendi kimliğini tanımlaması olarak ifade edilir. Fuat Keyman, oryantalizmi "Farklılıkların ötekileştirilme süreci" (2002:18) olarak tanımlarken, Fred Halliday ise "Oryantalizm, bir tahakküm söylemidir" vurgusunu yapar (Halliday, 1993:84).

Edward Said'in Oryantalizm (1978) kitabı, Doğu-Batı ilişkisinin yeniden tanımlanması ve kavramsallaştırılması noktasında hem dönüm noktası hem de ciddi bir tartışma konusu olmuştur. Edward Said, Doğu-Batı ilişkisinden doğan oryantalizm kavramını ele alırken, çalışma alanını Müslümanlık-Hristiyanlık ve Batı-Arap karşıtlığı yönünde belirlemiştir. Said'in anlatısında oryantalist bakışı yönelten ve bakışıyla Doğu üzerinde tahakküm kuran *-tahakküm vardır çünkü Said'in ifadesinde Doğu ile Batı arasındaki ilişki her şeyden önce güç ve üstünlük ilişkisidir-* Batı ise esasında İngiltere ve Fransa'dır; dünya savaşı sonrasında ise ABD'dir (Said, 1995: 16). Said'in Oryantalizm eleştirisinin odağında, ötekileştirilen ve oryantalizm aracıyla yeniden kurgulanmaya çalışılan Müslüman ve Arap coğrafyası bulunmaktadır. Oryantalizmi Araplara yöneltilen bir bakış olarak ele alması, Said'in çalışmasını eksik kaldığı gerekçesiyle eleştiri aldığı noktalardan birisidir. Çalışma alanını, Osmanlı Devleti ve uygarlığı ile beraber Türkler, İranlılar, Çinliler yahut Hintlilerden bahsetmeden Arap toplulukları ve İslam coğrafyası ile sınırlı tutması; oryantalist söylem ve eylemin kaynağı olarak yalnızca İngiltere, Fransa ve ABD'yi işaret etmesi, Doğu'ya yönelik Batılı isimlerin kaleminden çıkan olumlu ve yapıcı eserleri görmemezlikten gelmesi ve eserinde yer vermesi (Halliday, 1993:78-107) Edward Said'e yöneltilen başlıca eleştirilerdir. Tüm bu eleştirilere rağmen Said'in oryantalizm kavramsallaştırması, tarihsel boyuttaki Doğu-Batı ilişkisi ve ürünlerine, yapıtlarına farklı bir gözle bakma imkânı sunmuştur. Edward Said'in politik karşıtı olan, oryantalizm kavramsallaştırmasına karşı çıkan Bernard Lewis'a göre büyük bir anlam kaybına uğrayan oryantalizm, geçmişte temel olarak iki anlamda kullanılmaktaydı. Bunlardan

ilki bir ressam ekolü olan ve gördükleri ya da hayal ettikleri üzerinden Doğu'yu resmetmeyi, tanımlamayı baz alıyordu. İkinci olarak ise akademik bir disiplin olarak Doğu dilleri ve kültürlerini araştırma üzerinden icra edilmiştir (Lewis, 1993:220).

Müslümanlık ve Hristiyanlığı kitlesel olarak ilk kez karşı karşıya getiren Haçlı Seferleri, Batı'nın Doğu hakkında ürettiği söylem ve hayali imge olarak da tanımlanan oryantalizm için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Genelde sanat eserleri, yazınsal ürünler, hikayeler, masallar ve sözlü anlatılar ile ilk eserlerini veren oryantalist bakış açısı, 'Doğu'yu tanıma' çizgisinin ötesine geçmiş, Doğu'yu yeniden kurgulayan bir 'hayali Doğu' yaratma sürecine evrilmiştir. Said'e göre oryantalizm Batı'nın yalnızca fantezi dünyasından beslenen bir uydurma değil, birkaç neslin emeğiyle meydana gelmiş bir yatırımdır (1995:18). Bu andan itibaren Doğu, Batı için kurgulanan bir 'öteki' halini almıştır.

Edward Said'in anlatısında Batı'nın Doğu'ya bakışı, iki farklı kolda icra edilir. Klasik anlamda kökleri daha geriye giden kıta Avrupası'nın Şarkiyat/Doğubilimi bakışı; daha çok Ortadoğu ve Afrika'yı kapsayan coğrafi bir alana hitap eder. Amerika'nın temsil ettiği diğer bakış alanı ise Japonya, Çin ve Uzak Asya'yı da kapsamaktadır (Said, 1995:13). Amerikan oryantalizmi daha rasyonel bir temele dayanmakta ve farklı ilişkileri barındırmaktadır. Edward Said, İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında oryantalist bakış açısında bir milat olarak belirler. Savaş öncesi dönemde İngiliz ve Fransız çalışmaları/bakış açısı hakimken; savaş sonrası dönemin oryantalist söylemine ABD merkezli bakış açısı hakimdir (1995:15). Enver Abdülmelik de 'Krizdeki Oryantalizm' makalesinde, klasik oryantalizmi 2. Dünya Savaşı'na kadar olan döneme dayandırır (2014:51). Said, Oryantalizmin doğuşunu 'takdim' sorununa da bağlar. Karl Marx'ın "*Kendilerini takdim etmiyorlar, bu yüzden takdim edilmek zorundalar*" sözünü aktaran Said, Doğu'nun kendini takdim edecek bir birikim ve üslubu olmadığı için Batı'nın önyargılı takdimine mecbur kaldığını belirtir (Said, 1995:38). Doğu'nun özerk olamama durumuna vurgu yapan Enver Abdülmelik ise, Said'in belirttiği 'takdim' sorununu, "Arap ve Müslüman halkları, kendilerini

tanımlamak ve bilginin araçlarını oluşturma konusunda yetersizdir” sözleriyle ifade eder (Abdülmelik, 2014:53). Aynı şekilde Oryantalizm üzerine önemli eserleri olan Bryan S. Turner, kavramı tanımlarken, “Oryantalizm, biz oryantalleri biliyor ve onlar hakkında konuşuyorken, onların bizi yeterince bilmedikleri ve hakkımızda konuşmadıkları gerçeği üzerine inşa edilmiştir” ifadesini kullanır (Turner, 2002:78). Edward Said’in Oryantalizm adlı eserini yazdığı yıl (1978), oryantalizm hakkında çalışmalar yapan Bryan A. Turner, *Marx and the End of Orientalism* (1978) isimli eserini yayınlamıştır.

Edward Said oryantalizmi üç aşamada işleyen bir süreç olarak tanımlar; akademik bir disiplin, düşünsel bir üslup ve tüzel bir kurum. Oryantalizmin akademik bir disiplin mi, bir düşünce üslubu mu yoksa tüzel bir kurum mu olduğuna ilişkin fikirler süreç içerisinde tartışma konusu olmuştur (Arlı, 2018:189). Said’in oryantalizmi disiplinler hale getiren müdahalesi (Oryantalizm eserini yayınlaması) Doğu-Batı ve güç-iktidar ilişkisine yeni bir bakış açısı getirmiştir. Said’in Fransız düşünür Michel Foucault’dan aldığı ‘güç-iktidar’ söylemi, birçok eleştiri (Racevskis, 2005:186) ve metodolojik eksikliğe rağmen, oryantalizm ve Batı ikiliğini açıklamada önemli bir çıkış noktası olmuştur. Said, ortaya attığı kavramsallaştırma ile Batılı birçok araştırmacıyı, oryantalist bakışından dolayı töhmet altında bırakan bir zemin hazırlamıştır. Bu etkinin yansıması, 1970’lerin sonuna kadar yapılan oryantalizm kongrelerinin adından oryantalizm kelimesinin çıkartılmasına kadar varmıştır (Lewis, 1993:224).

Oryantalist paradigmayı dört farklı kritik başlık halinde ele alan Alim Arlı, bu dört süreci sebep sonuç ilişkisi halinde şöyle verir (Arlı, 2004); Haçlı seferlerinin ötekileştirici bir bakışı tarih sahnesine sokmasıyla doğan sorunlu tarihsel miras; Descartes'in epistemolojik düalizmi ile Batı kimliğiyle kategorileştirilen insanı merkeze çeken bakış açısı; hem ticaret ve kapitalizmin hem de sosyal bilimler ve edebiyatın dünyayı Batı merkezli tekdüzeleştirilen etkisi; Batı kavramının coğrafi bir terim olmaktan çıkartılıp ideolojik bir kavram haline getirilmesi. Bu dört etki Doğu’yu Batı’nın gözünde bir öteki haline getirmiştir.

Oryantalizm yalnızca Müslümanlara ya da Ortadoğu'ya yönelik değil, Asya, Afrika ve Uzakdoğu'ya da Avrupa merkezli bir bakıştır. Aynı zamanda ABD'li oryantalist Ralph Waldo Emerson'un yazılarında işaret ettiği üzere (akt. Türer, 2002:160), ABD'nin Hindistan özelinde Doğu'ya bakışı gibi geniş bir yelpazeye de hitap eder. Batı'nın bu bakıştan elde ettiği şey '*yararlanmadır*'. Ki bu bakıştaki yararlanmanın değerli kısmı yine bakışı yapan Batı'nın özneliğidir. Doğulu ögeyi yaratan Batılının öznel bakış yeteneğidir. İfadeye göre Batı'nın bakışı, baktığı Doğulu ögeyi değerli kılmaktadır (Yavuz, 2012). Amerikan felsefesinin önemli isimlerinden Emerson, oryantalist pratikten bahsederken Doğu'yu teslimiyetçi ve kaderci; Batı'yı özgürlüğün ve iradenin temsilcisi olarak addeder. "Bu yüzden", der Emerson, "Biz Batılılar birinci olmak için eğitilmişiz" (akt. Türer, 2002:163).

Edward Said, oryantalizme köklü bir eleştiri getirmiş ve bu söylemi kurucu bir yapıt haline getiren eserini ortaya koymuştur. Said, oryantalist bakışla inşa edilen ötekileştirmeyi yalnızca bir Doğu kültürü tasviri ve bu kültürün alaşağı edilmesi olarak görmez, aynı zamanda bu ötekileştiren bakış açısı ile Batı'nın elde ettiği konum ve güce vurgu yaparak iktidar ilişkilerine işaret eder. Said temellendirdiği görüşlerinde Şark (Doğu) ile Garp (Batı) arasındaki ilişkiyi bir egemenlik ve iktidar ilişkisi olarak ele alır (Said, 1995). Bu noktada oryantalizme eleştirisini yönelten Said, "Doğu'nun meselelerini bir sınıf, bir muhakeme, bir hapishane açısından ele alan, analiz eden, inceleyen, yargılayan, gözeten ve yöneten bir doğu bilimdir" ifadesini kullanır (Said, 1995:65). Said, oryantalist bilgi ve söylem aygıtını, sömürgeci siyasal ekonomik aygıtı ile ilişkilendirmiştir (Yıldırım, 2002:143). Aynı şekilde Said'e göre Oryantalist söylem yalnızca sanat eserleri, yazın eserleri veya düşünsel ürünlerde değil; aynı zamanda bilimsel alanda (Sacy ve Renan örneği) veya siyasal alanda da (Cromer ve Balfour örneği) üretilmektedir (Said, 1996:52-64)

1970'li yılların sonu Doğu-Batı denklemi, siyasal söylem ve oryantalizm kavramı için kritik gelişmelerin yaşandığı yıllar olmuştur. 1978 yılında Edward Said'in Oryantalizm kitabını yazması, Sovyetlerin Afganistan işgali, İran'daki İslam devrimi

gibi gelişmeler Doğu-Batı denklemindeki kavramların yeniden tanımlanmasına ve yeni bir kimlik kazanmasına yol açmıştır. Edward Said'in özellikle ABD'nin İslam ve Arap dünyasına yönelttiği oryantalizmi kavramsallaştırması, Fransız düşün dünyasında İslam dünyasına yönelik söylemlerin geliştirilmesi, Fransız '*Tersine Oryantalizm*' bakışına da zemin hazırlamıştır. Foucault'nun da etkisini hissettiği *Fransız tersine oryantalizmi*, iki temel ilkeye dayanan bir paradigmadır; İslamcılık kavramının modernizmin bir aktörü olduğu ve İslam dininin Müslüman halkların temel dili ve kültürü olduğunu savunur (Achcar, 2019:56). 19. yüzyılda oryantalizmin üzerine inşa edildiği söylem, Doğu'nun geriliği ve Batı'nın bu geriliğe karşı bir toparlanma sunacağı yönündedir. Batı, Oryantalizm kavramı ile imgede bir iktidar alanı yaratmaktadır. Hafızalarda yaratılan bu iktidar kavramı Foucault'nun bilgi-iktidar kavramı ve Gramsci'nin hegemonya kavramıyla benzerlik göstermektedir. Postmodern görüşlere de sahip olan, kavramsallaştırdığı oryantalizm kavramı ile yüzlerce yıllık çalışma alanına disipliner bir yenilik getiren Edward Said, fikirlerinden yola çıktığı Foucault'nun güç-iktidar ilişkisi kavramını, '*bilmek, iktidar olmanın, hükmetmenin yoludur*' şeklinde yorumlayarak, Batı'nın Doğu'yu bilmesini, aslında Batı'nın Doğu'ya hükmetmesinin bir aşaması olarak işaret eder.

Merkezine oryantalizm olgusunu koyduğu eleştirel küreselleşme görüşünü dile getiren Fuat Keyman, oryantalizmi bir ötekileştirme olarak görürken; ötekileştirmeyi de dört farklı başlıkta ele alır; kültürel bir nesne olarak öteki, bir 'varlık' olarak öteki, söylemsel bir kurgu olarak öteki ve farklılık olarak öteki. Keyman, Batı'nın farklı olanla iletişime girmeden, konuşmadan, tartışmadan, onu kültürel ve imgesel olarak kodladığı bir işlem (2002: 17) olarak gördüğü oryantalizmi, sonraki adım olarak da "Farklılıkları ötekileştirme süreci" (Keyman, 2002:18) şeklinde ifade eder.

Günümüzde daha sistemli ve formel bir yapı haline gelen oryantalizm çalışmaları için dünyanın önde gelen üniversitelerinden Oxford Üniversitesi'nde 'Orientalism studies/Oryantalizm Çalışmaları' adında bir bölüm kurulmuştur. Bu

bölümde Yakın Doğu Tarihi, Arapça, Çin, Mısırbilim ve Eski Doğu Araştırmaları, İbranice, Japonca, Yahudi çalışmaları, Persçe, Persçe'ye bağımlı diller, Sanskritçe, Türkçe, Türkçe ve Bağımlı Diller alanında eğitim verilmekte, araştırma alanları geliştirilmektedir (Oxford, 2020).

Sanat - Oryantalizm İlişkisi Üzerine

Oryantalizmin tarihsel kökenine bakıldığında görülen ilk sanatsal ürün, Herodot'un İlyada adlı eseridir. Eserde yer alan Grek medeniyeti ve Grek olmayan Asya (Said, 1995:86-90) ayrımı, günümüz Doğu-Batı ayrımının söylemsel arketipidir. Batı'nın bir *öteki* yaratıp sonra öteki üzerinden kimliğini inşa etmesinin argümanı olan oryantalizm, öncelikle ve çoğunlukla sanat eserleri üzerinden icra edilmiştir. Edebi metinler, Doğu'ya ilişkin resimler ve çizimler klasik oryantalizmin tipik örnekleridir. Batı'nın Doğu'ya bakışını temsil eden ve Doğu'yu Batı'nın imgesinde ve Batı merkezli dünya görüşünde şekillendiren imge de bu tür sanat eseri ve söylemler üzerinden üretilmiştir. Doğu'yu gezen seyyahların seyahatnameleri, Haçlı Seferleri, keşifler çağı ve sömürge dönemi Doğu'ya yönelik Oryantalist bakışın aşamalarını ve işlevini yeniden belirlemiştir. Batılı sanat eserlerinde Doğu imgesi egzotik, tuhaf, gaddar, zevk düşkünü, Batılı için heyecan ve maceranın, Doğulu için durağanlığın ve miskinliğin mekânı olarak ifade edilmiştir (Erkan, 2009:27).

Edward Said'in de dediği gibi, "Oryantalizm her an yeni bir referans eserine yol açacak karakteri taşımaktadır" (1978:40). Oryantalizmin işaret edilen bu karakteri, resim, roman, hikâye ve heykel gibi sanat eserlerinin yanı sıra sinema gibi bir temsil alanında da kendine yer bulmaktadır. Yine aynı şekilde, oryantalist ötekileştirme dönemin politikasına uygun olarak bir kültür/ülkeyi yanına çekme veya daha da ötekileştirme aşamasında Batı'nın bir enstrümanı olmuştur. Oryantalizm, bir Batı ürünü olarak daha ileri şekilde kendisini yaratan kültürün ihtiyaçlarına cevap vermiştir (Said, 1995:40). Dönemin politik gelişme ve gerilimleri (Haşhaş krizi, Kıbrıs Harekatı, ambargo vb.) Batı'nın pratiklerinde uluslararası arenada Türkiye'yi

yalnızlaştırma ve ötekileştirme ihtiyacını doğurmuştur. Bu yaklaşım sanat eserlerine de yansımıştır.

Şeyh Fantezisi: Çöl Romansında Oryantalizm ve Feminin Arzu makalesinin yazarı Evely Bach, Doğu'nun oryantalize edilmesini Çöl Romansı ve şehvet üzerinden ele alır. "Batı fantezisi, her şeyhi her an emirlerine amade çekici kadınlarla dolu bir hareme sahip diye düşünür" ifadesi, Batı sinemasında geleneksel oryantalizm kodlamasına örnektir. Bu eserde Arap şeyhine atfedilen rol, kadınlarla dolu harem ve zevkine düşkün bir Doğulu şeklindedir (akt. Kömeçoğlu, 2002:46). Oryantalizm, bir söylem üretme alanıdır. Bu söylemin üretilmesinde ilk dönemlerde yazınsal ve resim gibi görsel ürünler etkili olurken, günümüzde bu söylemin en etkin alanlarından birisi sinema olmuştur. *Media Culture* (1995) kitabının yazarı Douglas Kellner, medyanın kültür üzerindeki etkisi ve medya ürünleri ile toplumsal gerçekliğin radyo, televizyon, film ve kültür ürünleri ile yeniden yaratıldığına işaret eder. Kellner, "Bu ürünlerdeki temsillerde erkek ya da kadın, başarılı ya da başarısız, güçlü ya da güçsüz olmanın ne anlama geldiğinin modelleri kalıplaşmaktadır" der (Kellner, 1995:2).

Oryantalizmin Sinemaya Yansıması

Sinema filmleri, barındırdıkları örtük ve açık anlamlar ile hem söylemsel hem de göstergebilimsel yönden oryantalist öğeleri bünyesinde barındırmaktadır. Hareketli görsel öğelere dayalı bir anlatı tekniği olan sinema hem kitle iletişim aracı olması hem de gerçekliğin yeniden inşasındaki rolü ile öne çıkan bir sanat formu niteliğindedir. Sinema, Fransız düşünür Louis Althusser'in devletin ideolojik aygıtları olarak işaret ettiği kitle iletişim araçlarından birisidir (Althusser, 1994:40). İdeolojinin yeniden üretilmesi noktasında önemli bir işlev görmektedir. Oryantalizm, bilme ve hükmetme bağlamında sanat eserlerinden kültürel çalışmalara kadar her türlü alanı önce bilme, sonra bildiğine hükmetmenin aracını oluşturma noktasında önem arz etmektedir. Mahmut Mutman, "Eğer Şarkiyatçılık bilgi üretiyorsa onu eleştirmenin anlamı nedir?" sorusunu sorar ve şu yanıtı verir; "Onu eleştiririz çünkü, şarkiyatçılık bilginin yanı sıra ideoloji de üretir" (2002:106). Oryantalizmin bilginin yanı sıra

ideoloji de üretiyor olması ve bu ideolojik bakışın bir öteki yaratma icraatına dönüşmesi, sinemanın da konusu olmuştur.

İspanyol yazar Nicolas Gonzalez Ruis sinemadan bahsederken, “Temelinde her film bir propagandadır” (akt. Alim Şerif Onaran, 1999) der. Rus yönetmen Aleksey Sokolov ise medya ve sinemanın insanın eksikliğini sömüren araçlar olduğunu şu sözlerle ifade eder; “Sinema ve televizyon, izleyicinin bilincine sıradan bir haber bülteninin iletilmesinden sanat yapıtının iletilmesine kadar, en değişik amaçlarla insanın görme organlarının yetersizliğini sömürmektedir (2006:7). Sinema bazı yapıtlarda ise ötekileştirmenin aracı olur. Batı için bir öteki olan Türkler ve İslamiyet, Batı yazını ve görsel dünyasında önemli bir yer edinmiştir. Ötekini yaratma ihtiyacı hasıl olduğunda, Doğu kültürü; İslamiyet, Türkler ve İstanbul özelinde ötekileştirmenin mekânı olmuştur. Ahmet Gürata’ya göre; “Erken dönem seyahatnamelerinden beri İstanbul’un sinemadaki temsili pek değişmemiştir. Kozmopolitan bir şehir olarak İstanbul tıpkı Doğu-Batı, komünist-kapitalist, Asyalı-Amerikalı ve egzotik-modern gibi birçok ikili karşıtlık ortaya çıkarır” (2011, 25).

Batı kültürünün sinema öncesi anlatı tarzı olan romanı bir sahtecilik ve gerçekliğe yabancılaştırma aracı olarak gören Roland Barthes, imgesel olana gerçeğin bir giysisini giydirerek sahtenin bir doğruya eşitlendiğini belirtir (1989:38). Oryantalist ötekileştirmenin resim, gezi yazıları, roman gibi bir diğer aracı olan sinema da Barthes’ın belirttiği gibi gerçekliğin yeniden kurgulanması, sahteliğin kurgulanan gerçeklik ile servis edilmesi aşamasında Batı tarafından kullanılmaktadır.

Sinemada oryantalist temsilin hâkim olduğu çok sayıda kült film bulunmaktadır. Özellikle Hollywood sineması hem Doğu’yu yeniden tanımlamak hem de bir öteki yaratmak adına oryantalist söylemi sık sık sinema yapıtlarında kullanmıştır. Midnight Express (1978) (Geceyarısı Ekspresi) filmiyle beraber akla gelen en önemli kült filmler Lawrence of Arabia (1962) (Arabistanlı Lawrence), The Physician (2013) (İbn-i Sina: Hekim), The Ten Commandments (1959) (On Emir), Indiana Jones Raiders of the Lost Ark (1981) (Kutsal Hazine Avcıları) gibi filmlerdir.

Teknolojinin gelişmesiyle beraber kitle iletişim araçlarının çeşitliliği ve işlevi de artmıştır. Kitlelere ulaşma ve söylemi iletme konusunda sinema hem yazınsal hem görsel hem de söylemsel yönüyle önemli propaganda araçlarından birisi olmuştur. Edward Said'in, "Elektronik çağın özelliklerinden birisi de Doğu'yu anlatan ön yargı ve kalıpların gittikçe daha da güçlenmesidir" (1995:46) şeklindeki ifadesi, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşmasının, söylemin de yaygınlaşması ve keskinleşmesine etkisini göstermektedir. Andrew N. Rubin, oryantalizmin başlıca hedefinden bahsederken, "Batı kültürünün Müslüman Doğu'yu temsilinde, baskıcı ve zorlayıcı olmayan bir bilgi ve güç formu için gerekli şartların oluşmasını sağlamak" (2004: 32) ifadesini kullanır. Oryantalizmin baskıcı olmayan tahakküm araçlarından birisi de sinemadır. Sinema yapıtları üzerinden zorlayıcı ve baskıcı olmayan bir bilgi ve güç formu oluşturulur.

2. Oryantalizm Kavramı Bağlamında Midnight Express (1978) Filminin İncelenmesi

2.1 Yöntem

Türkçeye *Geceyarısı Ekspresi* adıyla çevrilen 1978 yapımı Midnight Express filmini konu edinen çalışmanın yöntemi içerik analizi yöntemidir. Oryantalizm kavramı bağlamında ele alınan filmde çok sayıda söylemsel ve göstergebilimsel öge, sosyal bilimlerde sıkça kullanılan içerik analizi (content analysis) yöntemiyle yorumlanmıştır. İçerik analizi, metinlerden ve diğer anlamlı çıktılardan geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir (Krippendorff, 1980:18). Bu yöntem, ampirik olarak temellendirilmiş, hem nitel hem de nicel çalışmalarda kullanılan bir yöntemdir. İletişim, medya, sinema, reklam, edebiyat, eğitim, politika, psikoloji/psikiyatri, sosyoloji gibi sosyal bilim alanlarında kullanılan içerik analizi yöntemi, modern sosyolojinin kurucusu olarak bilinen Max Weber'e kadar dayandırılır. Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu* (1904-1905) kitabında, Benjamin Franklin'in metinlerini yorumlayarak içerik analizine yönelik ilk çalışmalardan birisine imza atmıştır. 18. Yüzyılda İsveç'te dönemin ilahilerinde yer

alan sembollerin incelenmesine yönelik çalışma da içerik analizinin ilk örneklerinden sayılır. İçerik analizinin disiplinler bir şekilde kullanılması ise 1900'lü yılların başında ABD medya içeriklerinin incelenmesiyle ortaya çıkmıştır. Gazete, radyo ve televizyonun birer propaganda aracı olduğunu kanıtlamaya yönelik çalışmaların temel yöntemi olmuştur. Nazi Almanya'sında resmi olarak propaganda aracına dönüşen özellikle radyo ve diğer kitle iletişim araçlarının ürettiği çıktılar, içerik analizi yöntemiyle açılmıştır. İçerik analizinin işlevi, benzer nitelikteki içerikleri belirli bir tema ve kavram çerçevesinde bir araya getirip yorumlayarak, okuyucunun anlayacağı nitelikte bir yorum ortaya koymaktır. Bu yöntemle bir görsel, anlatı, metin ya film aracılığıyla bir olayın, kültürün ya da grubun nasıl temsil edildiği açıklanır (Bell, 2001).

Metnin okunması, sosyal bağlamda kullanılması ve analizi içerik analizinde uygun bir metafor işlevi görür. İçerik analizi yöntemini de içine alan sosyal bilimsel araştırma, toplumsal ilişkilerin altında yatan kaynağı açığa çıkarmak ve insanlara (özellikle de daha güçsüz olanlara) yetki vererek toplumsal ilişkileri eleştirmek ve dönüştürmek için araştırma yürütür (Neuman, 2014:142). Klaus Krippendorff, *Content Analysis* (1980) adlı eserinde, içerik analizinin tanımını şu şekilde aktarır; "Bir iletişim materyali gövdesinin (kitap veya film olarak) tezahür ve gizli içeriğinin, anlamını ve olası etkisini belirlemek için sınıflandırma, tablolama ve anahtar sembol ve temalarının değerlendirilmesi yoluyla analiz yapmaya içerik analizi denir" (1980:2). Yazar aynı zamanda içerik analizinin tarihçesini, bilinç sahibi insanın yazı ve sembol gibi şeyleri kullandığı mağara çizimlerine kadar dayandırır.

İçerik analizi, merkezine kutuplaştırmayı koyan baskın uygulama, sosyal düzen ve söylemlere karşı geliştirilmiş eleştirel bir yaklaşımdır. Farklı sanat eserlerinde ve medya metinlerinde anlamın nasıl farklılaştırılarak ve öznenin nasıl ötekileştirilerek kurulduğunu ortaya çıkarmayı amaçlayan söylem analizi, *Midnight Express* filmi özelinde saldırgan oryantalist söylemi açığa çıkaracak şekilde çalışmanın yöntemi olarak belirlenmiştir.

2.2. Dönemin Siyasi Gelişmelerine Genel Bir Bakış

Toplumsal gerçekliğin inşasında önemli bir araç olan sinema, toplumsal gerçekliğin yeniden yapılandırılması veya bozuma uğratılmasında da kullanılmaktadır. İdeolojik bir aygıt olarak da kullanılan sinema, kültür emperyalizmi ve propagandanın aracına da dönüşmektedir. Türkiye ile Batı'nın, özellikle ABD'nin ilişkilerinin siyasi anlamda bozulduğu bir dönemde *Midnight Express* (1978) filminin çekilmesi, sinema ve ideoloji arasındaki bağı göstermektedir. Film boyunca dönemin siyasi iklimi sebebiyle cereyan eden olaylar ve zorunlulukların ulusal politika gibi yansıtılması, propaganda adına tarihsel gerçekliğin çarpıtılmasına zemin hazırlamıştır. Filistinli hava korsanlarının Uganda (1976) ve Somali'de (1977) İsrailileri hedef alan yolcu uçağı kaçırma eylemleri sonrası tüm ülkeler havalimanı güvenliğini artırma yoluna gitmesi de filme konu olmuştur. Billy Hayes'in bindiği takside taksici Hayes'e "Kötü zamanda uçmaya karar vermişsin. Gerillalar her yerde uçakları düşürüyorlar. Dört günde dört uçak, gazeteleri okumadın mı?" diyerek, hava güvenliği anlamındaki alarm seviyesini vurgulamaktadır. Havalimanı sahnesinde bir yolcunun okuduğu gazetenin manşeti de bu konu hakkındadır; (ABD Başkanı) *Nixon Filistinli hava korsanlarına sert çıktı: Ölüm cezası istedi*. Bu bağlamda o dönem adı Yeşilköy Havalimanı olan Atatürk Havalimanı'nda da sıkı güvenlik önlemleri alınmıştır. Yöntemi tartışmalı olması da, filmde yansıtılan havalimanında üst arama sahnesini bir despotluktan ziyade, uluslararası bir güvenlik planının parça olarak kabul etmek mümkündür.

Daha geniş çerçevede Türkiye-ABD ilişkileri, *Midnight Express* filmi öncesi iki önemli kırılma/kriz yaşamıştır. Bu siyasi krizlerden ilki, 1969 yılında göreve gelen ABD Başkanı Richard Nixon'un ülkesindeki uyuşturucu kullanımını engellemek adına Türkiye'nin haşhaş üretimine müdahale etmek istemesiyle meydana gelmiştir. İkinci kırılma noktası da Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs'a barış harekâtı düzenlemesidir. Askeri harekât, Batı ve ABD siyaseti ve kamuoyunda Türkiye'yi tartışmaların odağı yapmış, ilişkileri kopma noktasına germiştir. Yaşanan siyasal

gelişmeler ve Hollywood sinemasının ABD güncel politikasından etkilenecek sık sık ürünler oraya koyduğu göz önüne alınırsa (Rambo serisi, 300 Spartalı, Argo vs.) Midnight Express filminin, Batı'nın politik çizgisinden kayan Türkiye'nin tavrına yönelik saldırgan bir oryantalist tutum olduğunu söylemek yanlış olmaz.

2.3. Mekâna ve İnsana İlişkin Temsiller

Filmin genel anlatısı içerisinde mekânsal içeriğe, Batı'nın resim sanatında imgeleştirdiği Doğu görselleri hakimdir. Filmin ilk sahnesine eşlik eden İstanbul'daki deniz ve cami manzarası, şehri Doğu'nun en kült temsil örneklerinden olan cami ile özdeşleştirir. Akşam güneşinin batmak üzere olduğu sahnede Doğu, batmakta olan güneşin verdiği izlenime eşlik edercesine (kendi içerisinde bir karmaşa ve keşmekeş barındırsa da) durgun, hareketsiz, enerjisiz olarak addedilir. Ayrıca Doğu, batmakta olan bir güneş, diğer bir ifadeyle gününü doldurmuş ve batmakta olan bir medeniyettir.

Filmdeki İstanbul görüntülerinde kalabalık meydan ve sokaklar, asık yüzlü, bitkin, bakımsız ve yorgun insanlar, keşmekeşe dönmüş pazar yerleri ve mekanları ile Doğu, Batı'nın hayal dünyasındaki o egzotik ve gizemli Doğu görüntüsünden çok uzaktadır. Hayaldeki Doğu'nun yerini, saldırgan oryantalizme araç olan film boyunca hayal kırıklığındaki Doğu almıştır.

Yerli kadına ilişkin temsillere, filmde rolü olan bir yerli kadın olmadığı için genel mekanlar üzerinden yer verilmiştir. Filmin başlangıcında havalimanındaki yolcular üzerinden verilen ayırmda, Türk kadını hem kapalı/çarşafly Doğu kadını olarak hem de açık ve modern giyimi ile Batı kadını olarak gösterilmiştir. Aynı mekânda oturan bu iki kadın temsilini, Doğu'nun bünyesinde barındırdığı tezatlıgın bir tezahürü olarak okumak yerinde olur. Bu noktada Batı, Doğulu olanı yalnızca öteki olarak resmetmekle yetinmez, bunun yanı sıra kendisini bir rol model olarak sunma suretiyle kontrol altında tutup manipüle ederek yeniden üretme yoluna gider (Rubin, 2004:23).

Filmin genel anlatısındaki Doğulu erkek temsili ise farklılık göstermekle beraber Doğu despotizmi ve gaddarlığı ile yansıtılmıştır. Dış mekân ve havalimanı gibi sahnelerde Doğulu erkek figürü despot, ilgisiz, dağınık, bakımsız ve sürünün bir parçası olarak resmedilmiştir. Filmdeki Doğulu karakterler ise kurnaz, entrikacı, gaddar, şehvet dolu, kendi kendini yönetemeyen, mistik ve mantıktan yoksun olarak verilmiştir. Özellikle hapishane müdürü Hamidou karakteri ve koğuş sorumlusu Rıfki üzerinden verilen Doğu despotizmi, acımasızlığı, hukuksuzluğu, empatiden yoksunluğu ve işkenceyi, şiddete düşkünlüğü ile saldırgan oryantalist öğeler olarak göze çarpmaktadır.

Midnight Express (1978) Filminin İçerik Analizi

Oryantalizmin sinemaya yansımasının kült örneklerinden birisi olan ABD-İngiltere ortak yapımı Midnight Express (1978) filminin yönetmenliğini Alan Parker yapmıştır. Amerikalı turist Billy Hayes'in yaşadığı olayları kaleme aldığı kitabından uyarlanan film hem döneminin hem de günümüzün çok sayıda siyasi ve kültürel tartışmasının merkezinde yer almıştır. Billy Hayes turist olarak geldiği İstanbul'dan ülkesine dönerken, kaçak olarak yurt dışına çıkarmak istediği uyuşturucu ile havalimanında yakalanmıştır. Filmin konusu, Hayes'in uyuşturucu kaçakçılığı gerekçesiyle gözaltına alındığı andan, hapishaneden kaçtığı ana kadar olan süreci ve filmin saldırgan oryantalist diliyle ifade ettiği insanlık dışı onlarca olayı içermektedir.

Senaristliğini Oliver Stone'un yaptığı, başrolde Billy Hayes rolünde Brad Davis'in oynadığı film, *En İyi Uyarlama Senaryo*, *En İyi Film Müziği*, *En İyi Yardımcı Erkek Oyuncu*, *En İyi Film*, *En İyi Yönetmen* ve *En İyi Film Kurgusu* olmak üzere beş dalda Oscar'a aday gösterilmiştir. 1979 yılı Oscar'larında büyük ses getiren film *En İyi Uyarlama Senaryo* ve *En İyi Film Müziği* dalında ödüle layık görülmüştür.

Amerikalı turist Billy Hayes'in başından geçen ve yine Hayes (filmde ismi William Hayes olarak yer alır) tarafından kaleme alınan olaylar bütünü İstanbul'da geçmektedir. Filmde Türkiye'nin ve Türklerin modernleşmemiş, az gelişmiş, otoriter yönetim ve anlayışa sahip, kurumsallaşamamış kurumlarının olması; adaletin

göstermelik ve despot yönetimin kontrolünde olduğu vurgusu yer alır. Mesela, filmin mağdur kahramanı Billy Hayes'in ikinci kez hâkim karşısına çıktığı sahnede, hâkimin "Biliyorum bu ceza senin için fazla ama yapabileceğim bir şey yok. Elim kolum Ankara tarafından bağlı" (Midnigth Express, 1978) ifadesini kullanması, hukuk kavramı ve kurumunun var olamamış ya da nasıl yozlaşmış olduğuna gönderme yapmıştır. Bu sahnedeki abartılı ötekileştirme, Fuat Keyman'ın "Batı medeniyeti farklı medeniyetleri geleneksel öteki, az gelişmiş ya da otoriter olarak kurduğu sürece kendisini modern, gelişmeci ve demokratik olarak tanımlayabilir" (2002:24). ifadesindeki ötekileştirme ile örtüşür. Batı kendisini tanımlamak için, bir öteki olarak Doğu'yu tanımlamak zorundadır.

Doğu despotizmi film anlatısı içerisinde sık sık vurgulanır ve abartılı şekilde dile getirilir. Herhangi bir modern ülkede bulunmasına imkân olmayan zindan tarzı hapisane, falaka gibi açıktan açığa işkence usulleri, çocuk, yetişkin ve yaşlı demeden her yaş aralığından insanın aynı hapisane içerisinde olması Batı'nın yüzyıllardır imgesinde kurguladığı Doğu, kargaşa ve kaos birlikteliğini söz konusu filmde de yansıtma girişimi olarak göze çarpar. Bu çalışmada *saldırgan oryantalizm* olarak kavramsallaştırılan bu oryantalizm türünde, Doğu medeniyetinin barbar ve despotik olduğu sık sık uç örnekler ile vurgulanmıştır. Film boyunca iyi insanlar hep Batılı, kötü insanlar hep Doğulu olarak yansıtılır. Batılı karakterler iyinin, doğru olanın, anlayışlı ve uyumlu olanın, günümüz evrensel insanlık ve hukuk anlayışını özümsemiş olanın vücut bulduğu karakterlerdir. Doğulu karakterler ise gaddar, barbar, anlayışsız, zevk düşkün ve sapkınlık eğilimli, kurallara uymayan, işlerini bilmeyen ve görevlerini suiistimal eden, buldukları kurumları yozlaştırmış insanlar olarak lanse edilir.

Film anlatısındaki Doğu sunumu, Batı'nın Doğu'ya bakışındaki tarihsel süreci tekrarlar niteliktedir. Başlangıçta Doğu (İstanbul) egzotik ve masalsi bir mekân olarak sunulur. Güneşin batışı, altın sarısı bir şehir manzarası, ezan sesi, camii silüetleri ile İstanbul bir masal şehri gibi yansıtılır. Oryantalizmin tarihsel gelişimine koşut olarak filmin başlarında tanımaya ve keşfetmeye yönelik olan oryantalist ele alış, filmin

geneli ve sonuna doğru saldırgan bir oryantalizme dönüşmüştür. Merak içerisinde seyredilen Doğu anlatısı, filmin ilerleyen bölümlerinde Doğu'nun kötülüğü, gaddarlığı ve despotizmine ayna tutan bir nesneye dönüşür. İngiliz ve Fransız oryantalizminin ağırlığının olduğu tanıma ve tanımlamaya yönelik oryantalizmden, ABD egemenliğindeki Hollywoodvari ötekileştirici saldırgan oryantalizme... Kaderciliğin müzikle ifadesi olan arabesk müzik ise İstanbul'a ilişkin her türlü mekânda (pazar, cadde, havalimanı vb.) birçok sahnede yer almıştır. Havalimanı bekleme salonu sahnesinde yine arabesk bir şarkı arka planda çalmaktadır ve çarşafli Türk kadını ile modern giyimli Türk kadını/fesli adamla şapkalı adamın aynı anda kadraja sokularak oryantalizm ile 'doğululaştırılan' Türkiye'nin kendi içinde Doğu-Batı ikiliğine de gönderme yapılır.

Oryantalist söylemi doğuran şey, Batı'yı kavram ve olguların merkezine koyan ve 'şeylere' ilişkin bilgilerin çıkış noktası olarak Batı'yı gösteren anlayıştır. Billy Hayes'in kız arkadaşı olan Batılı kadın karakterin, "Türkiye'de her şeyi tersinden yapıyorlar" sözü, doğru-yanlış anlayışını Batı merkezli bir doğru ve düzenden yola çıkarak inşa edildiğini, Batı standardı dışında olan uygulamaların yanlış ya da ters olduğu vurgusu yapılmaktadır. Aynı şekilde Billy Hayes'in mahkeme salonunda hâkim, avukat ve diğer Türk yetkililere adalet ve toplum konusunda nutuk verirken kullandığı kelime ve kavramları Batı orijinli bir referansa dayandırdığı görülmektedir.

Doğu kültürü kendi içsel sistematığı ve toplumsal işleyişini gerçekleştirememiş, kişisel ve toplumsal ilişkilerin suistimal edildiği, adaletin, hukukun, yönetimin yozlaştığı bir yer olarak gösterilir. Doğu'nun ciddiyetsizliği ve sorumsuzluğu filmdeki birçok sahneye simgesel olarak yansır. Havalimanındaki üst aramasında polisin 'Adamın üzerinde bomba var!' uyarısına rağmen diğer polisin hiçbir tedbir almadan yaklaşip eliyle kontrol etmesi bu ciddiyetsizliğe örnektir. Doğulu olanın düzensizliği, ciddiyetsizliği ve kargaşasını Billy Hayes'in havalimanında gözaltına alınmasından sonraki sahnelerde de görmek mümkündür. Bavuldan çıkartılan eşyalar polis tarafından tek tek kırılıp dökülmekte, yerlere atılmaktadır. Suçlunun fotoğrafını

çekmek için toplanan polislerin gösterdiği lakayt tavır, ast üst ilişkisinin ortadan kalkmış olması, Batılı göz olan Hayes'in o gergin anında bile gülmesine ve küçümser bakışına yol açmıştır. Doğu'nun kurumsallıktan, işini ciddi yapmaktan ve sorumluluk sahibi olmaktan uzak oluşunun mesajları ilerleyen sahnelerde de verilir. Polisin fotoğraf çekimi sonrası Hayes botunu çıkartır ve oradan da iki üç paket sigara düşer. Polis amiri, arama yapan polislerin başındaki ismi azarlamaya başlar. O ise aramayı iyi yapamayan ve üstünden azar işitmesine neden olan polisleri tokatlamaya başlar. Amirin fırça atması, diğer polisin astlarını tokatlaması ve oluşan kaos ortamını Hayes bir koltuğa oturup şaşkın gözlerle izlemeye başlar. Doğu'nun egzotik, kargaşa ve düzensizliğe açık bu penceresi, Batı'nın bakışına maruz kalır. Hayes'in arkasına yaslanıp yarı şaşkın yarı alaycı Doğu seyri, Edward Said'in eleştirdiği oryantalist bakışın film anlatısındaki temsilidir.

Politik gerilimin bir yansıması olarak değerlendirilen filmde, Türkiye'nin kültürü ve turizm potansiyeli de hedef alınmıştır. Olayın kahramanı Hayes, babası ile arasında geçen sohbette, İstanbul'u beğenip beğenmediğini sormaktadır. Aldığı yanıt şu şekildedir; "İstanbul ilginç bir şehir. Doğrusunu söylemek gerekirse yemekleri berbat. Küçük restoranlarda sattıkları iğrenç yemekler... Tuvalete gitmek zorunda kaldım. Gerçi tuvaletin de halini görmem lazımdı. Artık işimi şansa bırakmayacağım. Her akşam Hilton'da biftek ve ketçaplı patates kızartması yiyeceğim". Yemek kültürü ile öne çıkan Türk mutfağı, filmde yemekleri ve sunumu açısından 'mide bulandırıcı' olarak sunulmuş; Batı'nın fast food kültürü olan patates ve hamburger tüm bu 'mide bulandırıcı' kültüre karşı bir kurtarıcı rolüyle ödüllendirilmiştir.

Bir başka sahnede, Billy Hayes'in yargılandığı mahkemede söz alan Türk avukat, oldukça saldırgan bir Batı karşıtlığı ve aynı zamanda Batı'ya karşı kendini ispatlama/onaylama içgüdüğü ile savunma yapmaktadır. Avukatın sözleri şu şekildedir;

Bütün dünyanın gözü üzerimizde. Bizi eroinin menşei ve tedarikçisi olarak görüyorlar. Dünya bize sırt çevirmeden adımızı temize çıkarmanın zamanı

geldi. Kendi kaçakçılarımızı cezalandırdığımız gibi sapıklıkları ve Allahsızca davranışları ile Türk kültürü ve örfünü hiçe sayan tüm yalancılara karşı Türk adaletinin doğruluğunu göstermeli, gerektirdiği tedbirleri almalıyız. Hayes'e ömür boyu hapis cezası vererek Türk adaletinin doğruluğu ve esrar kaçakçılığı ile mücadele azmimizi tüm dünyaya ispat etmeliyiz.

Türk avukat buradaki konuşmasında yargılamayı adalet ya da hukuk bağlamında değil, bir '*ders verme*', '*öç alma*', '*ötekileştirilmeye karşı bir yaptırım uygulama*' olarak görmektedir. Avukatın Billy Hayes'i işaret ederek "Tüm bu sapıklıkları ve Allahsızca davranışları ile Türk kültürü ve örfünü hiçe sayan tüm yalancılara karşı Türk adaleti" vurgusu, oksidentalizm örneği olarak da kendisini açığa vurmaktadır. Hint akademisyen Partha Chatterjee, üçüncü dünya milliyetçiliği söylemi üzerine konuşurken, Batı modernitesine karşı geliştirilen milliyetçi söylemin aslında pratikte Batı'nın oryantalist söylemine içsel bir zemin hazırladığını belirtir (akt. Keyman, 2002:30). Film boyunca da avukatın, söylemleri ile adaletin değil 'intikam almanın' peşinde olması, Batı'nın oryantalist bakışıyla Doğu kültürü ve kurumları ötekileştirilmesine örnektir.

Billy Hayes'in mahkemeye ve avukata yönelik yanıtında ise sert ve saldırgan oryantalist söylemlere yer verilir. Hayes, hedef aldığı Türk avukata şöyle seslenir; "Eğer benim durduğum yerde sen dursaydın, hiç bilmediğin bir şeyi öğrenirdin; merhamet. Toplum anlayışının merhamet kavramına dayalı olduğunu anlayabilirdin. Adalet anlayışını anlardın. Gerçi bu söylediğim bir ayının tuvalete gitmesini istemekten farksız. Bir domuz milleti olmanıza rağmen onları yemiyor olmanız çok komik". Söylemin sertliği, domuz detayının kullanılarak inanç üzerinden de bir ötekileştirme yapılması, Batı'nın söylemsel üstünlüğünün Doğu'yu yargılama, tanımlama, kimlik atfetme, kötünün mekânı olarak belirleme hakkına da sahip olduğunu işaret etmektedir. Oryantalist anlatı bu tür sahnelerde Doğu'yu kötü

işaretleyerek Batı'yı bu 'kötülüklerden' muaf bir merkez olarak göstermektedir (Mutman, 2002:191).

Fred Halliday, oryantalizmin özündeki meselenin dil, din ve ırk olduğunu vurgular (Halliday, 1993:91). Türkü ile başlayan sahnede, işkence yapılan kişinin çığlıkları duyulmaktadır. Hapishanede Batılı üç mahkûmun arkadaş edinip beslediği kedinin, Türk gardiyan Rıfkı tarafından öldürülüp tavandan asıldığı sahnedeki ezan sesi ile diğer işkence sahnesine eşlik eden türkü sesi bilinçli olarak seçilmiş; işkence, gaddarlık ve cinayetin Doğu ile ilişkilendirilmesine destek sağlayan sahnelerdir.

Akli dengesi yerinde olmayanların sevk edildiği hastanede (filmde yine zindan ortamı olarak tasarlanmıştır) bulunan kişiler bir sütun etrafında sağ tarafa doğru dönerek sütunu tavaf etmektedir. Billy Hayes ise sola doğru, yani sütunu tavaf edenlerin tersine doğru yürümektedir ve tüm diğer deliler onu engelleyip doğru tarafa yürümesini isterler. Deliler arasında yer alan, Avrupa eğitimi aldığını söyleye felsefeci Türk ise "İyi bir Türk her zaman sağa doğru yürür" diyerek sorun yaşamaması için herkesle aynı yönde yürümesini ister.

Batı eğitimi alan ve Batı felsefesi ile donanımını sağlayan Türk mahkûm Ahmet, deliler koğuşundaki insanların (gerek kargaşası gerek dini ritüel ve ibadet yapma tarzları ile Doğu'yu temsilen resmedilen delilerin) hatalı ürün olduğunu, o yüzden buraya gönderildiğini söyler. Batılı düşünce ile hareket eden Doğulunun gözünde Doğu ve Doğu insanı 'hatalı üründür'. Doğulu karakterin bu bakış açısı, self oryantalist bir bakış olarak dikkat çeker. Batılı bakış açısını yansıttığı 'hatalı ürün' metaforunu Billy Hayes'e karşı kullanan Türk karakter Ahmet'in Hayes'ten aldığı yanıt ise şudur; "Senin kusurlu olduğunu, seni buraya kusurlu olduğun için fabrikanın gönderdiğini biliyorum. Nereden mi biliyorum? Çünkü fabrikanın kendisi benim. Makineleri ben yaparım". Hayes'in bu sözleri üzerinden fikrin, insanın ve kavramların üretildiği yer olan Batı göndermesi tekrar oryantalist bakış açısının merkezine oturur. Batı merkezli bakış açısında ilimin, bilimin, üretimin, fabrikanın mekânı Batı'dır.

Filmin son sahnesinde oryantalist gönderme ise görsel anlamda yapılmaktadır. Hayes'in hapisshaneden kaçtığı esnada duvara yapıştırılmış olan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) seçim afişinde 'Kanunsuz Devlet, Dinsiz Millet' ifadesi yer almaktadır. "Buradan kaçmalıyım yoksa burada öleceğim, beni bırakmayacaklar" diyen Hayes'in bu sözleriyle işaret ettiği kanunsuz/hukuksuz devlet algısı, son sahnede göstergesel bir gönderme ile pekiştirilmiş olur.

Batı merkezli bir ötekileştirme biçimi olan oryantalizm, düşük medeniyet ve despot Doğu göndermelerini çok farklı türde eser ve söyleminde kullanmıştır. Doğu genellikle miskin, egzotik, mağlup olmuş, keyfine düşkün, sorumluluktan uzak, ciddiyetsiz, kaderci, despot ve de gaddar olarak resmedilmiştir. Çalışmaya konu olan Midnight Express filmi de keşfetme, tanıma ve tanımlama amacının ötesinde olumsuz özellikler atfederek ötekileştirme yoluna gittiği için saldırgan oryantalizm örneği olarak adlandırılmıştır.

Sonuç

Edward Said'in deyişiyile, 'Batı'nın bir tür yankısı' ve 'Doğu'yu yönetme isteği' (Said, 1995:140) olan oryantalizm, tarihsel süreç içerisinde çok sayıda sanatı eseri, yazınsal eser ve söyleme yansımıştır. Önceleri Batı'nın yaratmış olduğu Doğu coğrafyası ve kültürüne ilişkin bilme, tanıma, keşfetme edinimi olan oryantalist bakış açısı; Batı'nın fiziki ve kültürel hegemonyasını doğrudan hissettirdiği 16-17. yüzyıl itibariyle Doğu'yu yeniden tanımlama, ötekileştirme ve yeniden yaratılan Doğu karakteri üzerinde hegemonya kurma alanına dönüşmüştür. Bir başka deyişle oryantalizm, Batı'nın bir geleneksel öteki yaratma girişimidir (Keyman, 2002:24). Teknolojinin gelişmesiyle ortaya çıkan sanatsal araçlardan birisi olan sinema da, oryantalizmin ve oryantalist ötekileştirmenin mekanlarından birisi olmaktadır. Egemen düşüncenin tekrar ve tekrar üretilmesini sağlayan araçlardan olan sinema ciddi bir anlatı türüdür ve bu yönüyle popüler kültürü etkilemektedir (Andrew, 2000:17).

Hem oryantalist bakışın hem de dönemin politik ilişkilerinin yansımasının net görüldüğü *Midnight Express* (1978) filmi çalışmanın konusu olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı, üretilen bir medya içeriğinin arkasında yer alan ideolojik çatışmalarının yanı sıra iktidar ve ideoloji ilişkisini, içerik analizi yöntemiyle açığa çıkarmaktır. Edward Said'in *Orientalism* kitabının yayınladığı 1978 yılında çekilen film, oryantalist ötekileştirmenin kült örneklerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Türkiye üzerinden yapılan 'Batılı olmayan' ötekileştirmesi, Said'in kitabında önemle vurguladığı oryantalist bakış açısının farklı bir sanat formu üzerinden açığa çıkmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmada değinilen dönemin siyasi koşulları da, gerçek olaydan uyarlanan *Midnight Express* (1978) filminin bu denli saldırgan bir üsluba sahip olmasında etkili olmuştur. Yönetmenliğini Alan Parker'ın yaptığı *Midnight Express* (1978), özellikle Hollywood sinema anlatısına yerleşmiş olan Batı merkezci bakış açısını ortaya koymaktadır. Film anlatısı boyunca despot Doğu vurgusu şiddet, cinsel saldırı, psikolojik saldırı, insan hakları ihlali örnekleriyle sık sık vurgulanır. Merkezine Batı'yı alan bir bakış açısıyla yansıtılan Doğu despotizmi (Mardin, 2002) film boyunca sahne, oyuncu ve mekan seçimi, diyaloglar, hikaye akışı gibi unsurlarla sık sık vurgulanmıştır. Doğu, aslında olduğu şey değildir; Batı'nın gördüğü ve görmek istediği şeydir. Said'in dediği gibi, "Oryantalizm tamamen dilsiz bir Doğu'nun varlığına inanır" (1995:143). Bu sebeple Batılının görüşüne göre Doğu'nun keşfedilmesi, ortaya çıkartılması ve anlatılması da Batı'nın görevidir.

Gerçekliğin önemli bir aktarıcısı olan sinema, diğer yandan kurgunun ve yapımcısının düşüncelerinin şekillendirdiği bir araca da dönüşebilir. Jean Mitry'e göre film ile 'oynanabilir' ve film yapımcısının zihinsel şemasına göre yeniden şekillendirilebilir (Andrew, 2000:219). *Midnight Express* filmi de 'gerçeklikle oynanması' ve 'yapımcının zihinsel şemasına göre şekillenmesi' açısından Mitry'in tanımına uygun düşer. Olayın kahramanı Billy Hayes ve kitabı dramatize ederek senaryolaştıran Oliver Stone'un yıllar sonra bu film nedeniyle Türk halkından özür dilemesi, gerçekliğin yeniden kurgulandığı ve zihinsel şemaya göre yeniden

şekillendirildiğine işaret etmektedir. *Midnight Express* (1978), yalnızca bir sinema filmi değil; Batı'nın ve özellikle ABD'nin çıkarlarının çatıştığı Türkiye'yi Hollywood ekranında dünyaya barbar, despotik, adaletten uzak, demokratik ve insancıl dünya için bir tehlike olarak yansıttığı bir 'propagandadır'. Film ve yarattığı etki, sinema ve ideoloji ilişkisine dikkatleri çeker. Sinema ve ideoloji tartışmalarında sık sık dile getirildiği üzere sinema ideolojik kavradaki en önemli silahlardan birisidir (Onaran, 1999:246). Jean Baudrillard bu konuda, ABD sinemasının ideolojik gücünü Vietnam Savaşı üzerinden değerlendirir ve savaşın iki tarafının da galip geldiğinden söz eder. Vietnam arazi üzerinde savaşı kazanırken, ABD ise yaptığı Hollywood filmleriyle zihinsel ve ideolojik alanda kazanmıştır, der (2018:67).

Sömürgeci anlayışın bir bakış açısı olan oryantalizm ile sömürgeci politikanın bir enstrümanı olarak kullanılan sinemanın bir araya geldiği *Midnight Express* (1978) filmi, egemen söylemin karakterine dair kesitler sunmaktadır. Filmin kahramanı Billy Hayes, senaristi Oliver Stone ve yönetmeni Alan Parker'ın, yıllar sonra özür dileyerek içerik ve anlatının bir abartı ve propaganda olduğunu belirtmesi; çalışmanın ele aldığı 'politika, sinema ve ideoloji' ilişkisinin doğrular niteliktedir. Film aynı zamanda, İngiliz ve Fransız egemenliğindeki Doğu'yu tanımaya ve tanımlamaya yönelik klasik oryantalizmin yerini, ABD'nin egemenliğindeki ötekileştiren, saldıran, tahrip eden ve bağlamından kopartan saldırgan oryantalizme bıraktığını göstermektedir.

Sonuç olarak *Midnight Express* (1978) filmi ile ötekileştirilen ve Hollywood sineması aracılığıyla dünyaya adaletsiz ve despot bir ülke olarak sunulan Türkiye imajının, o dönem ABD politikasının ihtiyaçlarına yanıt verdiği görülmektedir. Dönemin politik olaylarına bakıldığında ABD ile Türkiye arasında yaşanan haşhaş krizi, Kıbrıs Barış Harekatı ve Amerikan ambargosu gibi kriz başlıklarının, dünya kamuoyunda ABD'yi bu cepheleşmede meşru gösterecek argümanlara muhtaç kılmıştır. Film boyunca yansıtılan despot Doğulu imajı ve adaletin yozlaşmış olduğu bir işkence ülkesi görüntüsü, ihtiyaç duyulan bu imajın saldırgan oryantalizm aracılığıyla elde edildiğini göstermektedir.

ÇALIŞMANIN ETİK İZİN BELGELERİ

Söz konusu bu çalışmada etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerinde bir çalışma olmadığından dolayı etik kurul onayı aranmamıştır.

KAYNAKÇA

Althusser, L. (2002) İdeoloji, (Yusuf Alp; Mahmut Özışık, trans). İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları

Andrew, J. D. (2000) Sinema Kuramları, (İbrahim Şener, trans.) İstanbul: İzdüşüm Yayınları

Arlı, A. (2004) Oryantalizm Oksidentalizm ve Şerif Mardin, İstanbul: Küre Yayınları

Ahcar, G. (2019) Marksizm, Oryantalizm, Kozmopolitanizm, (Engin Abat, trans) İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Barthes, R. (1989) Yazının Sıfır Derecesi, (Tahsin Yücel, Trans.). İstanbul, Türkiye: Metis Yayınları

Baudrillard, J. (2018) Amerika, (Yaşar Avunç, Trans.), İstanbul, Türkiye: Ayrıntı Yayınları

Bell, P. (2001). Content analysis of visual images. T. Leeuwen & C. Jewitt (Ed.), Handbook of Visual Analysis. London, England: Sage Publications

Clifford, J. (1998) Oryantalizm Üzerine, Yıldız, A.(edt.), *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, (s.134-159), Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları

Çimen, Ü. (2020) Kötülüğün Terlemesi: Tüm Yönleriyle Jean Baudrillard, Erzurum, Türkiye: Atatürk Üniversitesi Yayınları

Enver, A. (2014) Krizdeki Oryantalizm, Yıldız, A. (edt), *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, (s.39-78) Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları

Erkan, H. (2009) Hollywood Sinemasında Oryantalizm, İstanbul, Türkiye: Kırmızı Kedi Yayınları

- Hungtington, S. P. (2018) *Medeniyetler atışması*, (Murat Yılmaz, Trans.), İstanbul, Türkiye: Vadi Yayınları
- Halliday, F. (1993) *Oryantalizm ve Eleştirmenleri*, Yıldız, A. (edt.), *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, (s.78-107) Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları
- Hayes, B. (Writer), & Parker, E. (Director). (1978). *Midnight Express* [Movie]. Marshall, A.& Puttnam, D. (Executive producer), New York City, New York, U.S. Casablanca Filmworks
- Kellner, D. (1995) *Media Culture*, New York, USA: publish by Routledge
- Keyman, F. (2002) *Globalleşme, Oryantalizm ve Öteki Sorunu: 11 Eylül Sonrası Dünya ve Adalet*, *Oryantalizm II*, (s.11-33), Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları
- Krippendorf, K. (1980) *Content Analysis and Its Methodology*, London, England: Sega Publications
- Kömeçoğlu, U. (2002) *Oryantalizm, Belirsizlik, Tahayyül, 11 Eylül*, *Oryantalizm II*, (s.33-51), Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları
- Lewis, B. (1993) *Oryantalizm Sorunu*, Yıldız, A. (edt.), *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, (s.217-246), Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları
- Mardin, Ş. (2002). *Oryantalizmin Hasıraltı Etkileri*, *Doğu-Batı Dergisi*, 20 (1), (s.111-117), Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları
- Mutman, M. (2002) *Şarkiyatçılık/Oryantalizm, Modernleşme ve Batıcılık*, İstanbul, Türkiye: İletişim Yayınları
- Neuman, W. L. (2014) *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*, (Sedef Özge, Trans.), Ankara, Türkiye: Yayınodası Yayınevi
- Onaran, Alim Şerif (1999) *Sinemaya Giriş*, İstanbul, Türkiye: Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları
- Racevskis, K. (2005) *Said ve Foucault*, Yıldız A. (edt.), *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, (s.177-199), Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları

Rubin, A. N. (2004) Edward W. Said (1935-2003), Yıldız A. (edt.), *Oryantalizm Tartışma Metinleri*, (s.17-39), Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları

Said, E. (1995) *Oryantalizm*, (Nezih Uzel, Trans.) İstanbul, Türkiye: İrfan Yayınevi

Sokolov, A. (2006) *Sinema ve Televizyonda Görüntü Kurgusu*, İstanbul, Türkiye: Agora Kitaplığı

Turner, S. B. (2002) *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm* (İbrahim Kapaklıkaya, Trans.) İstanbul, Türkiye: Anka Yayınları

Türer, C. (2002) Ralph Waldo Emerson'un Oryantalizmi, *Oryantalizm II*, (s.150-171) Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları

Weber, M. (1999) *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhü* (Zeynep Gürata, Trans.) İstanbul, Türkiye: Ayraç Yayınları

Yıldırım, A. K. (2002) Edward Said'in Şarkiyatçılık Düşüncesine Eleştirel Bir Bakış, *Oryantalizm II*, (s.135-150), Ankara, Türkiye: Doğu Batı Yayınları

Midnight Express (1978), sinema filmi, yönetmen: Alan Parker, senaryo: Oliver Stone, Billy Hayes ve William Hoffer'ın kitabından, yapımcı: Casablanca Film Works/Columbia, İngiltere

Dijital kaynakça:

Oxford Üniversitesi, Orientalism Studies/Oryantalizm çalışmaları, www.ox.ac.uk/admissions/undergraduate/courses-listing/oriental-studies, 6 Haziran 2002

Yavuz, H. (2012) Anlamak İçin: Oryantalizm 2. Bölüm (belgesel) Dk. 12:55-19.55, <https://www.youtube.com/watch?v=5V1eP-PVJbQ>, Erişim: 22 Haziran 2020

Bu makale intihal tespit yazılımlarıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

This article has been scanned by plagiarism detection softwares. No plagiarism detected.

Bu çalışmada "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen kurallara uyulmuştur.

In this study, the rules stated in the "Higher Education Institutions Scientific Research and Publication Ethics Directive" were followed.